

Niksar'dan Bizans Dönemine ait Keramoplastik ve Çini Örnekleri

Ü. Melda Ermiş^{*}

Öz

Bu çalışmada, Niksar'dan Bizans dönemine ait yeni birtakım buluntuların tanıtılması amaçlanmıştır. Niksar çevresinde bulunan ve günümüzde Yağlıbasan Medresesi içinde oluşturulan vitrinlerde sergilenen birkaç parça dikkat çekicidir. Bunlardan biri dört yapraklı yonca biçimli keramoplastik süslemelerdir. Bizans mimarinde cephe süslemesinde kullanılan bu bezemelerin benzer örnekleri Balkanlarda, başkent Konstantinopolis'de ve Batı Anadolu'da görülmektedir.

Yağlıbasan Medresesi'nde sergilenen dikkat çekici diğer veriler ise Bizans dönemine ait çini parçalarıdır. Bizans dönemine ait çinilerden az örnek bilinmektedir. Bilinen örneklerin çoğunluğu Bulgaristan Preslav, Konstantinopolis ve Bithynia'dandır. Niksar'da Bizans dönemine ait çini örneklerine rastlanması oldukça dikkat çekici bir husus olup, araştırılması gerekli bir konudur.

Anahtar Kelimeler

Bizans • Niksar • Neokaisareia • Yonca biçimli keramoplastik • Çini

Examples of Byzantine Ceramoplastic and Polychrome Tile Recently Found at Niksar

Abstract

The aim of this paper is to introduce the new findings from Niksar dated to the Byzantine period. A small number of striking pieces found in the vicinity of Niksar are currently exhibited in the Yağlıbasan Madrasah. Among these are quatrefoil ceramoplastic decorations. These decorations were used to adorn building façades in Byzantine architecture. Their analogs are seen in the Balkans, Constantinopolis (capital of the Byzantine Empire), and Western Anatolia.

The other remarkable pieces are tiles from the Byzantine period. Such examples of Byzantine polychrome tiles are rarely seen and these examples are from Preslav, Constantinopolis and Bithynia. The presence of the tiles from the Byzantine period in Niksar is an interesting issue that requires further research.

Keywords

Byzantine • Niksar • Neokaisareia • Quatrefoil ceramoplastic • Polychrome tile

* **Sorumlu Yazar:** Ü. Melda Ermiş (Doç. Dr.), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul, Türkiye. E-posta: umermis@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0003-0176-2309

Atf: ERMİS, U. Melda, "Niksar'dan Bizans Dönemine ait Keramoplastik ve Çini Örnekleri", *Art-Sanat*, 12(Temmuz 2019), s. 193-204. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2019.12.0012>

Extended Summary

The aim of this paper is to introduce several new findings from the Byzantine period recovered in Niksar.

A few striking pieces found at Niksar are currently showcased at the Yağlıbasan Madrassa. A selection of these include quatrefoil ceramoplastic decorations. Significant quantities of decorative quatrefoil ceramoplastic fragments (which are mostly seen in the Balkans and to a lesser extent in the capital Constantinople and Anatolia), have been found in Tokat and the surrounding area. Eyice, in his article on decorative pottery, notes that the remains of a church on the Dumanlı Plateau feature quatrefoil decorations. Several examples were also found in two churches, dated around the Middle Byzantine Period, during Excavations at Komana, managed by Burcu Erciyas. A study carried out by Erciyas and Sökmen identified decorative pottery in various areas around Tokat. Examples of quatrefoil decorative pottery were found in the village of Gökçeoluk at Niksar and the Kaplanlı site of Yıldızlı in the town of Çevreli of Almus during surveys made by the Tokat Museum following an illegal excavation. Various types of quatrefoil ceramoplastic pieces were possibly used as spolia in the Bibi Hatun Mausoleum in Tokat's town center.

The other striking pieces exhibited in the showcases at the Yağlıbasan Madrassa are tile fragments from the Byzantine period. One of the fragments was made in polychrome glazed ware with cream-white fabric and composed of three combined pieces. The piece was decorated with a design of interlinking circles each with a cross in its center.

The other tile fragment was made from a pinkish fabric in polychrome underglaze painted ware. Patterns on the fragment are drawn with a black contour. The body of a bird facing right is visible in the center of the fragment. Its wing is detailed by a line with three curves, decreasing in size towards the center. The parts displaying the bird's head and feet are broken and missing.

There are few known tile examples from the Byzantine period. Therefore, it was quite remarkable to find tiles from the Byzantine period in Niksar and it is a subject that needs to be investigated in detail. The fragments found in Niksar cannot be precisely dated due to their uncertain contexts and production locations. However, considering that tile production came into and went out of fashion during the Middle Byzantine period and that the area was conquered by the Turks immediately after 1071, they can possibly be dated to the period between the end of the 9th century and the first half of the 11th century.

In addition to the tile fragments from Niksar, a tile fragment from the Byzantine period was also identified at the Tokat Museum in recent years. Data relevant to Byz-

antine tiles was also revealed during the Komana Excavations. The tiles identified in Tokat and Niksar are very significant as the data on Byzantine tiles is limited to the examples from Bulgaria, Constantinople (the capital of the Byzantine Empire), Bithynia, fragments from the Mosque of Cordoba, and the Crimea.

The latest studies and tile analyses have shown that tile production in Preslav, Constantinople and Bithynia were different, suggesting that the tiles were made in different workshops. The tiles in Bulgaria - dated between the late 9th century and 10th century - were manufactured in kilns installed near the structures where they were found. It is unknown exactly where the tiles in Constantinople, dated between the end of the 9th century and the 11th century, were manufactured. Ettinghausen highlights this production diversity and puts emphasis on central production by one or multiple workshops, probably in or near Istanbul. Visual observations and scientific analyses on the Bithynia and Constantinople tiles as well as the dissimilarities between glaze colors and pattern characteristics indicate different workshops. Studies show that there was tile production in Bithynia. The currently unknown production site of the Tokat examples presents a new research subject.

It is significant to find tiles as well as quatrefoil ceramoplastic decorations from the Byzantine period in Niksar. Both decorative elements are seen in the Balkans, the capital city and the surrounding area from the Byzantine period. Commercial and cultural connections between the Black Sea ports must be analyzed in order to explain the presence of the data in Tokat and Niksar. It is also necessary to consider Tokat's relationship with the northern-southern and eastern-western road networks of Anatolia.

Moreover, the cultural impact of the political changes in the Near East between the 8th and 13th centuries should be examined. Rejuvenated influences of the Sassanid and also Turkish and Islamic arts influences spread around the Black Sea by northward trade routes from the Near East. Therefore, relationships between the Byzantine capital, coasts of the Black Sea, and Turkish-Islamic arts – especially in the Near East – should be analyzed on a larger scale in order to determine the position of the ceramoplastic and tile fragments from Niksar and its surroundings within the context of Byzantine art.

Bu makalede bir süredir Tokat-Niksar'da devam ettiğim araştırmalarda tespit edilen iki verinin tanıtılması amaçlanmaktadır. Bunlardan biri yonca biçimli keramoplastik süsleme örnekleri bir diğeri ise Bizans dönemine ait çini parçalarıdır.

Niksar çevresinde bulunan ve günümüzde Yağıbasan Medresesi içinde oluşturulan vitrinlerde sergilenen birkaç parça dikkat çekicidir. Bunlardan biri keramoplastik¹ süs çömleridir. Keramoplastik süslemelerin bir çeşidi olan, uç kısmı dört yapraklı yonca biçiminde şekillendirilmiş bu süsleme parçalarından Niksar'da iki adet örnek tespit edilmiştir. Bu örneklerde harcın içine gömülen sap kısımları yuvarlak formulu olup, sapın içi doludur² (G. 1).

G. 1. Niksar'dan dört yapraklı yonca biçimli keramoplastik süsleme parçaları
(Ü. M. Ermiş, 2017)

Bizans mimarisinde cephe süslemesinde kullanılan bu bezemelerin benzer örnekleri Balkanlarda, başkent Konstantinopolis'de ve Anadolu'da görülmektedir. Başkentte en bilinen örnek Tekfur Sarayı'dır.³ Diğer başkent örneği ise Saint Benoit Kilisesi'nin çan kulesidir.⁴ Yonca biçimli süs çömleri Balkanlarda cephe bezemesinde belli bir dönem yaygın olarak kullanılmıştır. Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya, Sırbistan, Kırım ve Romanya'da örnekleri bilinmektedir.⁵ Oldukça fazla olan Yunanistan örnekleri hem yunan anakararındaki hem de adalardaki birçok yapıda karşımıza çıkmaktadır.⁶ Bulgaristan Tırnova'da 12. yüzyıl sonuna tarihlenen De-

1 Keramoplastik terimi tuğla ve pişmiş toprak parçalar ile yapılan mimari bezemeyi tanımlamaktadır. Dört yapraklı yonca veya haç biçimli olarak tanımlanan süsleme elemanları keramoplastik bezemenin bir türüdür.

2 Parçalardan biri 9.3 cm yüksekliğinde, yonca kısmının genişliği ~6.5 cm, sap kısmının çapı 4 cm'dir. Diğer parça 11.2 cm yüksekliğinde, yonca kısmının genişliği 6.5 cm, sap kısmının çapı 4.2 cm'dir.

3 Semavi Eyice, "Bizans Mimarisinde Dış Cephelerde Kullanılan Bazı Keramoplastik Süsler (Süs Çömleri)", *Ayasofya Müzesi Yıllığı*, S.3, 1961, s.27; Yıldız Ötügen, "İstanbul Son Devir Bizans Mimarisinde Cephe Süslemeleri", *Vakıflar Dergisi*, S.12, 1978, s. 214.

4 Philipp Niewöhner, "Saint Benoît in Galata. Der byzantinische Ursprungsbau", *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*, Vol. 125 (2010), 2011, s. 155-241.

5 Makalede birkaç örnek verilmiştir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

6 Gabriel Millet, *L'École grecque dans l'architecture byzantine*, Paris 1916, s. 283-284; Eyice, a.g.m.,

metrios Kilisesi'nde⁷, Nessebar'da 13.-14. yüzyıla tarihlenen Mikhael ve Gabriel, Pantokrator, Paraskevi ve Ioannes Aleiturgetos kiliselerinde bu tip süs çömleri bulunmaktadır.⁸ Makedonya Staro Nagoričane'de Aziz Georgios ve Kučevište'de Başmelekler kiliselerinde, Sırbistan'da Kruševac, Lazarica St.Stephen Kilisesi, Kalenić Bakire Meryem Kilisesi'nde kullanılmıştır.⁹ Kırım'da yapılan kazılarda 13.-14.yüzyıla tarihlendirilen yonca biçimli mimari süsleme öğeleri bulunmuştur.¹⁰ 16. yüzyıla tarihlenen Romanya örneği ise bilinen en geç tarihli olandır.¹¹

Anadolu'da ise Karadeniz sahilinde Amasra Kilise Mescidi'nde¹² ve Kefken'de¹³ dört yapraklı yonca biçimli süslemeler bilinmektedir. İç Anadolu'da Çorum Mecidözü'nde¹⁴ ve Ankara Gütül'de¹⁵ de örnekler bulunmuştur. Batı Anadolu'da Sardes E Kilisesi'nde ana apsis kısmına ait yapı parçasında kemer çevresinde baş kısmı kırılmış süs çömleri Buchwald tarafından tespit edilmiştir.¹⁶

Çoğunlukla Balkanlarda, az da olsa başkent ve Anadolu'da görülen dört yapraklı yonca biçimli keramoplastik süsleme parçalarının Tokat ve çevresinde çok sayıda örneği bulunmaktadır. Süs çömleriyle ilgili makalesinde Eyice, Dumanlı yaylasındaki bir kilise kalıntısında yonca biçimli süslemelerin olduğu bilgisini Turgut Cinlioğlu'ndan aldığını belirtir.¹⁷ Burcu Erciyas tarafından yürütülen Komana Antik Kenti Kazısı'nda 11.-12. yüzyıla tarihlenen Orta Bizans evresindeki iki kilisede birçok örnek ele geçirilmiştir.¹⁸ Erciyas ve Sökmen'in yapmış olduğu araştırmada da Tokat çevresinde birçok alanda süs çömleri belirlenmiştir.¹⁹ Tokat örnekleri

1961, 27; Hans Buchwald, "Lascarid Architecture", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, Vol. 28, 1979, s. 274-279; Jelena Trkulja, *Aesthetics and Symbolism of Late Byzantine Church Façades, 1204-1453*, Princeton University, Ph.D. Dissertation, Princeton 2004, s. 54-56.

7 B. Filov, *Geschichte der Altbulgarischen Kunst*, Berlin-Leipzig, 1932, s. 52.

8 M. Zimmermann, *Alte Bauten in Bulgarien*, Berlin, tarihsiz, s.3-7; fig.10, Taf.6,8,16,24; A. Rachenov, *Églises de Mésemvria*, Sofya 1932, s. 29-32, 49-55, 70-76, 85-87, fig.35. Bulgaristan'da yonca biçimli süslemelerin yanı sıra yuvarlak, yayvan minik kase formunda, sap kısımları harcın içine gömülen süs çömleri de yaygın kullanılmıştır. Trkulja, a.g.e., s. 53-54.

9 Millet, a.g.e., 284-285; Eyice, a.g.m., 1961, s. 27.

10 Tatyana Yashaeva v.d., *The Legacy of Byzantine Cherson*, Sevastopol 2011, s. 335, 622-623.

11 Millet, a.g.e., s.288; Eyice, a.g.m., 1961, s.27.

12 Ötüken, a.g.m., s.218, dn.16.

13 Eyice, a.g.m., 1961, s.25.

14 Eyice, a.g.m., 1961, s.25.

15 Ötüken, a.g.m., s.218, dn.16.

16 Hans Buchwald, "Sardis Church E – A Preliminary Report", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, Vol.26, 1977, s.268, fig.15; Hans Buchwald, *Churches EA and E at Sardis*, Archaeological Exploration of Sardis Reports 6, Cambridge, Massachusetts 2015, s.79, 81-82, 102-103, fig. 132-138, 152-154, 215.

17 Semavi Eyice, "Contributions à l'histoire de l'art byzantin: Quatre édifices inédits ou mal connus", *Cahiers Archéologiques*, Vol.10, 1959, s. 256, dn.2; Eyice, a.g.m., 1961, s. 26.

18 Burcu Erciyas, M. Tatbul, E. Sökmen, C. Kocabıyık, R. Sünnetçi, "Komana'da 2009-2014 Yılları Arasında Yapılan Kazı Çalışmalarının Ön Değerlendirmesi", *Komana Ortaçağ Yerleşimi*, Yerleşim Arkeolojisi Serisi 5, İstanbul 2015, s. 31, fig.30; Burcu Erciyas, Mustafa Tatbul, "Anadolu'da Ortaçağ Kazıları ve Komana", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 37/2, Ankara 2016, s. 614-615.

19 Burcu Erciyas, Emine Sökmen, "An Overview of Byzantine Period Settlements Around Comana Pontica in

bunlarla sınırlı değildir. Tokat Müzesi'nde yapılan çalışmalarda Niksar'ın Gökçeoluk Köyü'nde ve Almus'un Çevreli Beldesi Yıldızlı Mezrası Kaplanlı mevkiinde kaçak kazı sonrasında müzenin yaptığı incelemelerde yonca biçimli süs çömlerinin olduğu tespit edilmiştir.²⁰ Tokat merkezdeki Bibi Hatun Türbesi'nde de farklı tipte yonca biçimli keramoplastikler olasılıkla devşirilerek kullanılmıştır.²¹

Tokat ve çevresinde İstanbul'a ve Anadolu'nun diğer bölgelerine oranla azımsanmayacak çoğunlukta yonca biçimli keramoplastik süslemenin varlığı dikkat çekicidir. Tokat çevresinde bulunan süs çömlerinin bu bölgede nasıl görülmeye başlandığı daha ayrıntılı çalışılması gereken bir konudur. Yonca biçimli keramoplastik bezemenin Balkanlardaki yayılımıyla ilgili olarak Yunanistan'dan özellikle Epiros'dan Makedonya'ya, oradan Sırbistan'a ve Sırbistan'daki Morava Ekolu'nün etkisiyle de Romanya'ya geçtiği kabul edilmektedir.²² Ancak Bizans sanatında yonca biçimli keramoplastik süslemenin nasıl ortaya çıktığı ve yayıldığı ise kesin olarak bilinmemektedir.

Yağlıbasan Medresesi'ndeki vitrinde sergilenen diğer dikkat çekici parçalar ise Bizans dönemine ait çini parçalarıdır.²³ Birleşebilen üç parçadan oluşan, krem-beyaz hamurlu, renkli sır tekniğindeki çini parçası 4.5 cm eninde, 6.8 cm uzunluğunda, 0.3 cm kalınlığındadır. Parçanın üzerinde tekrar eden düzende desenler siyah konturla çizilmiştir. Kehribar renkli sırlı düğümlü dairelerin içleri haç ile bezelidir. Hafif dışa doğru açılan haç kollarının uçlarının köşelerinde küçük daireler yer alır (**G. 2-3**).

North-central Turkey", *Byzantine and Modern Greek Studies*, Vol. 34 /2, 2010, s. 131-132, 134-135, 137, res.3-4, tablo 1.

20 Tokat Müzesi'nin yapmış olduğu 23.07.2015 ve 24.06.2011 tarihli arazi çalışması raporlarıyla ilgili bilgi veren Müze Müdürü Halis Şahin'e teşekkür ederim.

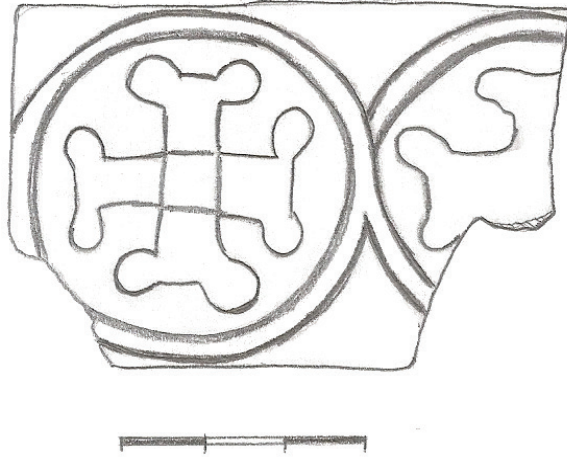
21 Eyice, **a.g.m.**,1959, s.254; Eyice, **a.g.m.**,1961, s. 25-26.

22 Trkulja, **a.g.e.**, s.51dn.79, 56, 59. Bulgar araştırmacılar bu tip süsleme öğelerinin Bulgar mimarisi orijini olduğunu söyleseler de Bulgar İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığa geçmesiyle birlikte Bizans mimarisinden ve sanatından etkilendiği açıktır. Bölgenin iki devlet arasında el değiştirmesi de bu etkilenmeleri arttırmıştır. Araştırmalar yuvarlak formlu keramoplastiklerin 10. yüzyıldan itibaren, dört yapraklı yonca formundakilerin ise 12. yüzyıldan itibaren Bulgar topraklarında görüldüğünü belirtmektedir. Bkz. Trkulja, **a.g.e.**, s.53.

23 Çinilerin teknik ve desen özelliklerinin tanımlanmasında yardımcı olan hocam Doç. Dr. Belgin Demirsar Arlı'ya çok teşekkür ederim.

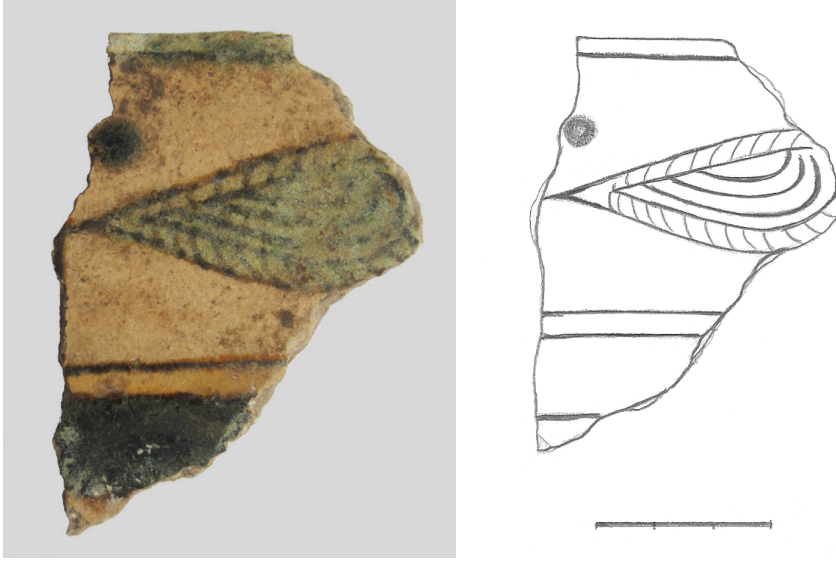

G. 2. Renkli sır tekniğinde çini parçası (Ü. M. Ermiş, 2017)

G. 3. Haç bezemeli çini parçasının çizimi (Ü. M. Ermiş)

Niksar'daki bir diğer çini parçası pembemsi hamurlu, sıraltı çok renkli boyama (polikrom) tekniğindedir. 7.2 cm eninde, 5.2 cm uzunluğunda, 0.5 cm kalınlığındaki parçanın üzerine desenler siyah konturla çizilmiştir. Üst kenar kısmında yeşilimsi düz bir şerit, kırık olan alt kısmında açık sarı birer şerit arasında daha kalın siyah bir şerit vardır. Parçanın ortasında, sağa doğru yönelmiş bir kuş gövdesi görülür. Gövdenin alt ve üst kısmı radyal küçük çizgilerle dolgulanmıştır. Gövdenin ortasındaki kanadın detayları ise içe doğru küçülen üç kavisli çizgiyle verilmiştir. Kuşun ayaklarının ve başının olduğu bölümler kırık ve noksandır. Kuyruk kısmının üstünde tam olarak tanımlanamayan küçük siyah bir benek vardır (G. 4).

G. 4. Sıraltı çok renkli boyama tekniğinde çini parçası ve çizimi (Ü. M. Ermiş, 2017)

Bizans çinilerine dair veriler günümüzde birçok farklı müzeye dağılsa²⁴ da bu çinilerle ilgili Konstantinopolis, Preslav ve Bithynia üç önemli merkezdir. Bizans döneminde daha çok duvarlarda bordür niteliğinde, kornişlerde, duvar resimlerine, ikonalara çerçeve oluşturmada ve kiliselerde liturjik donanımlarda özellikle de ikonostasisde çiniler kullanılmıştır. Çini örneklerinin çoğu bitkisel veya geometrik bezemelidir, mermer taklidi bezemeli örnekler ve daha az olsa da dini figürlü çiniler de vardır.²⁵

Son yapılan araştırmalar, çinilerle ilgili analizler Preslav, Konstantinopolis ve Bithynia'daki çini üretiminin farklılıklar gösterdiğini, bu nedenle farklı atölyelerde üretildiğini ortaya koymuştur. 9. yüzyıl sonu – 10. yüzyıla tarihlenen²⁶ Bulgaristan'daki çiniler Patleina Manastırı, Yuvarlak Kilise, Saray Şapeli ve Tuzlalak Şapeli'nde bulunmuştur ve çiniler yapıların yakınında kurulan fırınlarda üretilmiştir.²⁷ 9.yüzyıl sonu – 11. yüzyıla tarihlenen Konstantinopolis'deki çinilerin²⁸ üretim yeri kesin ola-

24 Konstantinopolis'deki ve Avrupa müzelerindeki çini örnekleri için bkz. Étienne Coche de la Ferté, "Décors en Céramique Byzantine au Musée du Louvre", *Cahiers Archéologiques*, Vol. 9, Paris 1957, s. 187-217; Jannic Durand, "Plaques de céramique byzantine des collections publiques françaises", *Materials Analysis of Byzantine Pottery*, Washington 1997, s. 25-50; *A Lost Art Rediscovered: The Architectural Ceramics of Byzantium*, Ed. S.E.J. Gerstel, J.A. Lauffenburger, Baltimore 2001.

25 Dini figürlü örneklerin listesi için bkz. Sharon E.J. Gerstel, "Tiles of Nicomedia and The Cult of Saint Panteleimon", *Byzantine Religious Culture, Studies in Honor of Alice-Mary Talbot*, Leiden 2012, s. 181-182.

26 K. Miatev, *Die Keramik von Preslav*, Sofya 1936, s. 62-6; Andre Grabar, *Recherches sur les Influences Orientales Dans l'art Balkanique*, Paris 1928, s. 9-11.

27 Miatev, a.g.e., s. 51-52; D. Talbot Rice, "Byzantine Polychrome Pottery, A Survey of Recent Discoveries", *Cahiers Archéologiques*, Vol.7, 1954, s. 69-71; T. Totev, "L'atelier de Céramique Peinte du Monastère Royal de Preslav", *Cahiers Archéologiques*, Vol. 35, 1987, s. 65-66.

28 C. Vogt, A. Bouquillon, M. Dubus, G. Querré, "Glazed Wall Tiles of Constantinople: Physical and Chemi-

rak bilinmemektedir. Ettinghausen, üretimin çeşitliliğine dikkat çekerek muhtemelen İstanbul'da ya da yakınında bir veya birkaç atölye tarafından merkezi bir üretime vurgu yapar.²⁹ Bithynia ve Konstantinopolis çinilerinde yapılan görsel gözlemler ve bilimsel analizler sıranın renkleri ve desen özellikleri arasındaki ayrımların farklı atölyeleri işaret ettiğini göstermiştir.³⁰ Bu atölyelerden biri Nikomedia'dadır. 1192 tarihli, Konstantinopolis'de belirli alanlarda Cenevizlilere imtiyaz verilmesiyle ilgili mektupta anlatılan kilisenin bezemelerinden bahsedilirken Nikomedia'da üretilen çinilerin kullanıldığı bilgisi verilmektedir.³¹ Günümüzde yurt dışındaki müzelerin koleksiyonlarındaki birçok Bizans çinisinin Üskübü-Konuralp (Prusias ad Hypium)'dan geldiği bilinmektedir.³² Ayrıca İzmit'in 10 km kuzeydoğusunda, Dağköy ve Tepeköy arasındaki ormanlık alandaki kilise kalıntısı çevresinde bulunup Londra'ya götürülmüş parçalar arkeolojik olarak bu bölgedeki çini varlığını kanıtlamaktadır.³³

Bulgaristan, Konstantinopolis ve Bithynia örnekleri dışında Kordoba Ulu Camii ve Kırım'da bulunan iki parça³⁴ hariç Bizans dönemi çinilerine ait veri bilinmemektedir. Bu noktada Niksar örnekleri oldukça önemlidir. Son yıllarda yine aynı bölgede başka çini örnekleri de tespit edilmiştir. Tokat Müzesi'nde Bizans dönemine ait bir çini parçası bulunmaktadır.³⁵ Komana kazısında da Bizans çinisine dair veriler çıkarılmıştır.³⁶

Niksar'da bulunan parçaların kontekstleri, üretim yerleri belli olmadığından kesin bir tarih önerisinde bulunulmasa da çini üretiminin Orta Bizans dönemi içinde moda haline geldiği ve yine bu dönemde son bulduğu³⁷ göz önünde bulundurulduğunda ve bölgenin 1071 sonrasında hemen Türklerin eline geçtiği düşünüldüğünde 9.yüzyıl sonu – 11. yüzyıl ilk yarısı önerilebilir.

cal Characterization, Manufacturing, and Decorative Process”, **Materials Analysis of Byzantine Pottery**, Washington 1997, s. 52.

29 E. S. Ettinghausen, “Byzantine Tiles from the Basilica in the Topkapu Sarayı and Saint John of Studios”, **Cahiers Archéologiques**, Vol. 7, 1954, s. 85.

30 S.E.J. Gerstel, “The Nikomedia Workshop: New Evidence on Byzantine Tiles”, **The Journal of the Walters Art Museum**, Vol. 66/67 (2008-9), 2011, s. 47-49.

31 D. Talbot Rice, **Byzantine Glazed Pottery**, Oxford 1930, s.15; Cyril Mango, **The Art of the Byzantine Empire 312-1453 Sources and Documents**, New Jersey 1972, s. 239; Philippe Verdier, “Tiles of Nicomedia”, **Harvard Ukrainian Studies**, Okeanos: Essays presented to Ihor Ševčenko on his Sixtieth Birthday by his Colleagues and Students, Vol. 7, 1983, s. 632-638; R.B. Mason, M. Mundell Mango, “Glazed ‘Tiles of Nicomedia’ in Bithynia, Constantinople, and elsewhere”, **Constantinople and its Hinterland**, Paper from the Twenty-seventh Spring Symposium of Byzantine Studies Aldershot 1995, s. 322; Gerstel, **a.g.m.**, 2011, s. 6, 49.

32 Durand, **a.g.m.**, s. 25-29.

33 Gerstel, **a.g.m.**, 2011, s.5; Sharon E.J. Gerstel, “New ‘Tiles of Nicomedia’ and Architectural Polychromy in Medieval Byzantium”, **Anathemata Eortika: Studies in Honor of Thomas F. Mathews**, Mainz 2009, s. 173-174.

34 Tatyana Yashaeva v.d., **a.g.e.**, s. 629.

35 S. Erez – A.A. Marçelli, **Tokat Seramikleri**, İstanbul 2013, s. 4, r.7.

36 Tasha Vorderstrasse, “Experiencing the Medieval Churches of Komana”, **Komana Small Finds**, Yerleşim Arkeolojisi Serisi 7, İstanbul t.y., s. 56-67.

37 Ettinghausen, **a.g.m.**, s. 88.

Sonuç

Niksar’da Bizans dönemine ait hem çini hem de yonca biçimli keramoplastik süslemelerin bulunması oldukça dikkate değer bir durumdur. Her iki süsleme unsuru da Bizans döneminde Balkanlarda, Başkent ve yakın çevresinde karşımıza çıkmaktadır. Bu örneklerin Bizans Anadolu’sunun kırsalında tespit edilmesi ve örneklerin sadece Niksar’la sınırlı kalmayıp Tokat çevresinde de bulunması konunun ayrıntılı araştırılmasını gerektirmektedir. Karadeniz limanları arasındaki ticaretin kültürel bağlantılar sağlaması ve Tokat’ın konum olarak Anadolu’nun kuzey-güney, doğu-batı yol ağlarıyla ilişkisi üzerinde durulması gereken bir husustur. Ayrıca 8.-13. yüzyıllar arasında Yakındoğu’daki siyasi değişimlerin kültürel etkisi de yadsınamaz. Bu dönemde yeniden canlanan Sasani etkileri ile Türk-İslam etkilerinin Yakındoğu’dan kuzeye uzanan ticaret yollarıyla Karadeniz çevresine yayılması da göz ardı edilmemelidir³⁸. Bu nedenle Niksar ve çevresindeki keramoplastik ve çini parçalarının Bizans sanatındaki yerini belirlemede Başkent, Karadeniz çevresi, Türk-İslam sanatları –özellikle Yakındoğu– ilişkisinin daha geniş ölçekte ele alınması gerekmektedir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almamıştır.

Kaynakça / References

- A Lost Art Rediscovered: The Architectural Ceramics of Byzantium**, Ed. S.E.J. Gerstel, J.A. Lauffenburger, Baltimore 2001.
- BUCHWALD, Hans, “Sardis Church E– A Preliminary Report”, **Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik**, Vol. 26, 1977, s. 265-299.
- BUCHWALD, Hans, “Lascarid Architecture”, **Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik**, Vol. 28, 1979, s. 261-296.
- BUCHWALD, Hans, **Churches EA and E at Sardis**, Archaeological Exploration of Sardis Reports 6, Cambridge, Massachusetts 2015.
- COCHE De La FERTÉ, Étienne, “Décors en Céramique Byzantine au Musée du Louvre”, **Cahiers Archéologiques**, Vol. 9, Paris 1957, s. 187-217.
- DURAND, Jannic, “Plaques de Céramique Byzantine des Collections Publiques Françaises”, **Materials Analysis of Byzantine Pottery**, Washington 1997, s. 25-50.
- ERCİYAS, Burcu; SÖKMEN, Emine, “An Overview of Byzantine Period Settlements Around Comana Pontica in North-central Turkey”, **Byzantine and Modern Greek Studies**, Vol. 34 /2, 2010, s. 119-141.
- ERCİYAS, D. Burcu; TATBUL, Mustafa N., “Anadolu’da Ortaçağ Kazıları ve Komana”, **Kazı Sonuçları Toplantısı**, C. 37/2, Ankara 2016, s. 611-626.
- ERCİYAS, D. Burcu; TATBUL, M. N.; SÖKMEN, E.; KOCABIYIK, C.; SÜNNETÇİ, R., “Komana’da 2009-2014 Yılları Arasında Yapılan Kazı Çalışmalarının Ön Değerlendirmesi”, **Komana Ortaçağ Yerleşimi**, Yerleşim Arkeolojisi Serisi 5, İstanbul 2015, s. 21-61.

38 Coche de la Ferté, **a.g.m.**, s. 187-217; David T. Rice, “The Pottery of Byzantium and the Islam Word”, **Studies in Islamic Art and Architecture in Honour of Professor K.A.C. Creswell**, London - Beccles 1965, s. 194-236.

- EREZ, S.; MARÇELLİ, A.A., **Tokat Seramikleri**, İstanbul 2013.
- ETTINGHAUSEN, E.S., "Byzantine Tiles from the Basilica in the Topkapu Sarayı and Saint John of Studios", **Cahiers Archéologiques**, Vol. 7, 1954, s. 79-88.
- EYİCE, Semavi, "Contributions à l'histoire de l'art Byzantin: Quatre Édifices Inédits ou Mal Connus", **Cahiers Archéologiques**, Vol. 10, 1959, s. 245-258.
- EYİCE, Semavi, "Bizans Mimarisinde Dış Cepheelerde Kullanılan Bazı Keramoplastik Süsler (Süs Çömllekleri)", **Ayasofya Müzesi Yıllığı**, S. 3, 1961, s. 25-28.
- FILOW, B, **Geschichte der Altbulgarischen Kunst**, Berlin-Leipzig 1932.
- GERSTEL, S.E.J., "New 'Tiles of Nicomedia' and Architectural Polychromy in Medieval Byzantium", **Anathemata Eortika: Studies in Honor of Thomas F. Mathews**, Mainz 2009, s.173-180.
- GERSTEL, S.E.J., "The Nikomedia Workshop: New Evidence on Byzantine Tiles", **The Journal of the Walters Art Museum**, Vol.66/67 (2008-9), 2011, s. 5-53.
- GERSTEL, S.E.J., "Tiles of Nicomedia and The Cult of Saint Panteleimon", **Byzantine Religious Culture, Studies in Honor of Alice-Mary Talbot**, Leiden 2012, s. 173-186.
- GRABAR, Andre, **Recherches sur les Influences Orientales Dans l'art Balkanique**, Paris 1928.
- MANGO, Cyril, **The Art of the Byzantine Empire 312-1453 Sources and Documents**, New Jersey 1972.
- MASON, R. B.; MUNDELL MANGO, M., "Glazed 'Tiles of Nicomedia' in Bithynia, Constantinople, and Elsewhere", **Constantinople and its Hinterland**, Paper from the Twenty-seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, 1995 Aldershot, s. 313-331.
- MIADEV, K., **Die Keramik von Preslav**, Sofya 1936.
- MILLET, Gabriel, **L'École Grecque Dans l'architecture Byzantine**, Paris 1916.
- NIWÖHNER, Philipp, "Saint Benoît in Galata. Der Byzantinische Ursprungsbau", **Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts**, Vol. 125 (2010), 2011, s. 155-241.
- ÖTÜKEN, Yıldız, "İstanbul Son Devir Bizans Mimarisinde Cephe Süslemeleri", **Vakıflar Dergisi**, S.12, 1978, s. 213-233.
- RACHENOV, A., **Églises de Mésemvria**, Sofya 1932.
- RICE, D.T., **Byzantine Glazed Pottery**, Oxford 1930.
- RICE, D.T. "Byzantine Polychrome Pottery, A Survey of Recent Discoveries", **Cahiers Archéologiques**, Vol.7, 1954, s. 69-77.
- RICE, D. T., "The Pottery of Byzantium and the Islam Word", **Studies in Islamic Art and Architecture in Honour of Professor K.A.C. Creswell**, London - Beccles 1965, s. 194-236.
- TOTEV, T., "L'atelier de Céramique Peinte du Monastère Royal de Preslav", **Cahiers Archéologiques**, Vol. 35, 1987, s. 65-80.
- TRKULJA, Jelena, **Aesthetics and Symbolism of Late Byzantine Church Façades, 1204-1453**, Princeton Univerity, Ph.D. Dissertation, Princeton 2004.
- VERDIER, Philippe, "Tiles of Nicomedia", **Harvard Ukrainian Studies**, Okeanos: Essays presented to Ihor Ševčenko on his Sixtieth Birthday by his Colleagues and Students, Vol. 7, 1983, s. 632-638.
- VOGT, C.; BOUQUILLON, A.; DUBUS, M.; QUERRÉ, G., "Glazed Wall Tiles of Constantinople: Physical and Chemical Characterization, Manufacturing, and Decorative Process", **Materials Analysis of Byzantine Pottery**, Washington 1997, s. 51-65.

VORDERSTRASSE, Tasha, “Experiencing the Medieval Churches of Komana”, **Komana Small Finds**, Yerleşim Arkeolojisi Serisi 7, İstanbul tarihsiz, s. 47-76.

YASHAEVA, Tatyana v.d., **The Legacy of Byzantine Cherson**, Sevastopol 2011.

ZIMMERMANN, M., **Alte Bauten in Bulgarien**, Berlin tarihsiz.